

דוד כנעני, "מבית", ספרית פוע"לים, על-חמשמר, 1977, 150 עמ'.

אספת-המסות של דוד כנעני, "מבית" היא מסוג הספרים, ששוב אין פוגשים לעיתים מזומנות: ספר צנום וצנוע בממדיו, שזויגו נ"הן בהידור היצוני, אך כולו קב ונקי — כל משפט ממשפטיו מלוטש ומעובד היטב, ללא יחור וגבבא. אפילו כותרתו המטונימית, בת המלח האהת, היא מעט המחזיק את המרו"בת, שכן משמעויות שונות — פרטיות ולא-מיות — וכן הדים ובני-הדים אסוציאטיביים שולים ממנה.

ספרו של כנעני יקשה, ללא ספק, על ה"ספרן, שיבוא לקטלגו על-פי שוטת דיואי, באות (או יותר) מן הקאטגוריות הקבועות: המוכרות, לפי ש"מבית" אינו נצמד בנקל לאחת מן התוויות המקובלות והבדוקות. זהו קובץ הטרוגני - Miscellaneous שתחומיו —

ספרות, מדעי-החברה, מדעי-המדינה וממלא"ריסטיקה, אחווים ודבוקים- זה בזה ואינם מ"אפשרים סיווג קל ומהיר. המכנה-המשותף בין המסות, המצדיק את כינוסן תחת יורת-גג אחת, הוא חקר המשפחה היהודית ותגורותיה בדורות האחרונים. שלוש מבין חמש המסות בוחנות את השתקפותן של תמורות אלה ב"מינסרת-הספרות (עגנון ודבורה בארון), ה"רביעית שבהן היא פרק זכרונות, שמעטים כמוהו ליופי, לאותנטיות ולמודעות עצמית. פרק זה מרבה, לכאורה, בהעלאת זו"טות ו"ענייני-הזוי שוליים ואישיים על זארשה ה"עיר, אך חשיבותו חורגת מן הזכרונות-הפרטי ומגיעת אל הציבורי-הלאומי. כלולה בו בע"קיסין תפילת-אשכבה לעולם שחרב ונכחד, שהיה מנת-חלקם של רבים. המסה התמי"שית, שנתפרסמה לפני כשני עשורים ב"על המשמר", ונשאה, אז את השם, "בעקבות ה"זמן שלא אבד", היא מסת-הערכה אידיאלול"גית על הקיבוץ, שעליו מעיד המחבר בחצי"פה כי הזמן והחיים, "הטילו בו שינויים" ועל כן דבריו ב"בית-מידות" הם בבחינת תעודה לזמנם. לפי שלא כל התחומים שבסוור מצו"יים בהישג-הבנתי וענייני, אעגן את סקירת

בחלקו הספרותי, וביתר צמצום — בפרקי עגנון שבו.

בפרקים אלה — "אחותי כלה" ו"הרטמן, או החרדה" — בוחן דוד כנעני את סיפוריו הגודעים של עגנון, "הרופא וגרושתו", ו"פנים אחרות", מנקודת-המוצא של הוקר-החברה. אף שכנעני נדרש מלכתחילה לסיפוריו של עגנון, כדי למצוא בהם סימוכין לתיזה ב"מחקריו בתחום המשפחה היהודית לדורותיה, נדחקו לקרן-זווית מעשה-המחקר והכלים ה"יפים לו, ההגדרות הכוללניות, הנורמות ו"הפונקציות והתפקידים והחוקים" ותחתם ב"אה ההתעניינות הצרופה בסיפור כפשוטו; בסיפור כפשוטו — משמע, לא לפי משמעויות האליגורית-סיכולוגית ולא לפי משמעויות ה"אליגורית-מיסטית, אלא לפי רובדו הריאליס"טי, שבמרכזו עיצוב של מציאות יהודית קני"קרטית בדורות האחרונים.

שארית, כסותה ומעונה

כאשר דוד כנעני, בא להציג את הפן ה"מיוחד, שממנו הוא מפליג לחקר עגנון, אין הוא בא לבטל דעתם של מפרשים אחרים, ו"תוך כך להכריז הכרזת, "עד שקמת"; אולם, משתמעת מדבריו קובלנה, על שמרוב פר"שנויות אליגוריסטיות, נדחק הצידה עגנון הריאליסטן, שראוי להיחקר לא פחות מעגנון הממשל או מעגנון הסמלן.

הסיפור, "הרופא וגרושתו", שעשוי להתפרש כאליגוריה, שבמרכזה מערכת היחסים שבין הקב"ה, כנסת-ישראל (דינה — בתי-ישראל, שטומאה וחוללה בידיים זדוניות ושצבע עיי"ניה שחור-כחול, השווה: זוהר, ח"א, ב"ע"ב) וכוחות-הטומאה והסטרוא-אחרא (אותו "שרץ" מאוס, שדינה חלקה לו את חסדיה בטרם-עת), סיפור זה מוצג כאן כפשוטו, ב"אורח ריאלי לחלוטין.

גבר צעיר ומשכיל גותן עיניו בעלמה, ה"עובדת במחיצתו, ומחזר אחריה כמנהג הזמן (שלהי מלחמת העולם הראשונה) והמקום (וינה — בירתה של הקיסרות ההאבסבורגית, שהיתה אבן-שוואבת לרבבות יהודי-עיריה,

קורות בתינו

מאת זיוה שמיר

ש"י עגנון (רישום: דוד לין ©)

בע שנות נישואיהם, לא העמידו בני-הזוג ולדות, בכונת-מכוון, ולכאורה אין בחייהם דבר מן הנוסת העירתי, גוסחם של, "מחזיקי נוסות".
ואולם, הרופא — איש מטרופולין ומשכיל-מקורב, שעטה על עצמו מעטה דק של לאכה מזדנית — טרם השתחרר ממוסכמותיו של בית-האב, אלא לכאורה. ההתנגשות בין שני דפוסי-התנהגות, המסורתי והחילוני, היא ש"מולידה את מבוכתו. קומית היא התנחמותו, שאותו נבל, שבוה בכלתו, הוא לפחות, דו"צנט או סרופסור" וקומי הוא עלבונו, ש"המפתה אינו אלא לבלר; כי הנחמה והעל"בון הם פרי התנגשותן של גורמות, התנגשות הישן (ההתחשבות בהיירארכיה החברתית ו"ביחוס) והחדש (עקרונות-המוסר המודרניים, לפיהם הנערה רחוקה פחות לבית הוריה ו"אדונית למעשיה ולגופה). תוך כדי פרישת הסיפור לפנינו, שם דוד כנעני ליבו לכל פרט ולכל בדל-ארוע, שעגנון קיפל בהם עולם ומלואו, ומצרפם למסכת עשירה ומרת"קת.

גם ב"פנים אחרות" מגלה דוד כנעני, אגב קריאה מדוקדקת ובוחנת, אספקטים חדשים ומעניינים, מהם כא"ת, שהביקורת לא נתנה דעתה עליהם עד כה. הוא עומד בפירוט על טיבה הקומי-גרוטסקי של הסיטואציה הצי"אפ"לינית-קמעא, שמתהווה כאשר הרטמן נוטל את גרושתו מידי שני מחזריה, הממתיינים לת פתח בית-הדין, ויוצא עימה לדרך, כ"אילו לא יום גיטם הוא. הרטמן, הנוהג ב"מעמד זה במין סמיות-עיניים לסטאטוס ה"חדש שלו, קובל, מבלי דעת, על זקנו שלא גולח, כאילו התן ביום הופתו הוא, ואינו הש את האירוניה שבריוגונו.

פנים אחרות בסיפור נודע

הסיפור, שפותח in medias rea אינו מפרש הסיבות, שהביאו את טוני והרטמן ל"די גירושין, עשר שנים לאור נישואיהם. אחר שכבר הקימו בית ומשפחה. במשפחה מן המעמד הבינוני דאן, מסביר כנעני, הגי"רושין הם בחוקת סטיגמה חברתית ולא ב"נקל מחליטים עליהם. לפיכך, יש לחשוף, ו"זאת הוא עושה ברוב-כישורן ובדקות-אבח"נה, את הרמזים שזרה עגנון, שלא לשטוח את העילות לגירושין ישירות ומפורשות. הרטמן לקח את טוני לאשה, "בלי גדוניה", ומכאן ש"מצא בה מעלות רבות, שכיטו על חסרוני"ממון ויחוס-משפחתי. אשה ששניים מחזרים אחריה דרך-קבע ניחנה, מן הסתם, בקסם גשי רב; העובדה ששני קלי-דעת משחרים לפיתחה (טנצר — רקדן; טווירש — צרצר בפולנית, אותו חרק עליו וקל-דעת ממשלי לה-פונטיין, שרקד כל הקיץ, לא עמל ולא טרח, אך רצה לזכות בטרף קל מן ההפקר) ולא מחזר אחד ורציני, "מחשידה אותה לכל היותר בהנחוני אשה". אף שהרטמן לא נתן עיניו באחרת ולא סר חינה של טוני בעיניו, והא ראייה — אפילו ביום-הגט הוא שב ו"מחליק את צילה, במקום גופה, שאסור עליו מעתה.

הרטמן גשא עיניו בבחירתו לבית משלו ולקורת-גג משלו, ומשהקים לו בית, שוב אינו יודע כיצד ינהג בו. בביתו אין הוא משיח את דאגות-ליבו, תולדת קשיי-פרנסה

מרובים, אלא מלבה בו יצרי קנאה ושנאה, הנזכעים מחרדה, מדאגות-אמת ומדאגות-הבל, ויותר מכל — מן הבדידות, שבה שרוייה ה"משפחה הצעירה בליבו של כרך זר ומנוכר. הרטמן, כפי ששמו מעיד, הוא אדם שקשייו מרובים — קשה לזולת וקשה-יום. הוא נאבק על דרכו בחברת תחרותית ודורסנית, ועל-כן הוא חשדן וכעוס דרך-קבע. עם שהוא מת"חיל לשפוך את ליבו לפני גרושתו, הולכת ומעמיקה תודעתו, עד שלפתע מתרככים ק"שייו ושוב אינם כופים עצמם עליו כהר, ו"אפילו לא כתלולית. את משחקי האור והצל (הכרכבים, הקיסם הדלוק, אורות הפונדק, ה"פנסים והגחליליות) מפרש דוד כנעני כ"אותות-אור על פני תודעה עמומה, העולכת ומצטללת. מחיקתם של התבשילים הישנים להתפרש כאן כמחזקת העבר וכפתיחתו של דף חדש במסכת יחסיהם של בני-הזוג.

כך הולך דוד כנעני ומוסיף לארוג את קורי-הסיפור, ואחד לאחד גפרשים החלומות ופרשרם, מעשה התלולית והסיום הפתוח, ש"אינו מעיד במפורש אם חזר הרטמן לזרוע עותית של טוני, אם לאו. למעשה, בא סיום זה לפתרונו בהערה ב"אורח גטה ללון", ה"מוכירה איש בשם הרטמן, שחזר אל אשתו, אחר שגרשה מעל פניו.

כינתי את רשימתי, "קורות בתינו" ונטל"תיה, כמבון, מכותרתו הידועה של ש"י עגי"גון, המחזיקה במלותיים משמעות כפולה כ"מכופלת — יחידת-משמעות אחת מופשטת ו"עניינה: היסטוריה, תולדות; יחידת-משמעות אחרת קונקרטית ועניינה: לוחות-עץ, קירות של ממש. גם המלה, "בתינו" על-פי גטיית"השייכות שלה מחזיקה משמעות פרטית ומשי"מצות ציבורית-לאומית כאחד. "סוד-הצמצום" הוא גם סוד כוחו של ספרו הצנום של דוד כנעני, שכתרתו מעלה, כאמור, במלה אחת, עושר של השתמעויות. גם כותרת המסה "בית-מידות" נאמנה לשיטה זו, ומעידה על גודלו וממדיו של הבית וגם על תכונות"מוסר שבו. וכותרת כן המסות — קצרות, מלאת עניין ותוכן, בינה והוכמת-חיים.